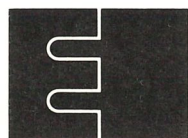

ElectroVanGeet

ontwerpt en installeert
electrotechnische projecten

42 jaar electro geniek

Electro Van Geet B.V.
Nijverheidsweg Noord 95
3212 PL Amersfoort
tel. 033-35121

Uitnodiging

Weet U eigenlijk wel wat U voor Uw geld kunt verlangen? Een echte SieMatic inbouwkeuken! Een keuken, die tot voorbeeld werd. Een bestseller. Maak kennis met de SieMatic. Persoonlijk! Bezoekt onze keuken showroom.

SieMatic

BV Bouwmaterialenhandel
v.d. Donk & Romeijn
Havenweg 5 Amersfoort
Telefoon 033-16946)

de algemene boekhandel

leusderweg 184-186

amersfoort

AMERSFOORTSE KREDIETBANK

voor:

- uw persoonlijke lening
- uw doorlopend krediet.

Geen winstoogmerk, deskundig advies,
snelle beslissing, uw belang staat voorop
.... vandaar naar de A.K.B.

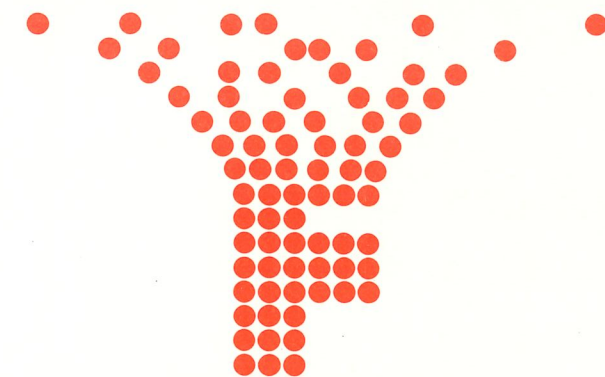
Vraag vrijblijvend inlichtingen!

Hoofdkantoor:
Eemstraat-Oost 58, Amersfoort.
Telefoon 033-16527, 36576 en 17400.

Geopend:
maandag, dinsdag, woensdag en vrijdag
van 8.30-12.00 uur en van 13.30-16.30 uur;
donderdag van 8.30-12.00 uur en van 13.30-20.00 uur.

LET OP DE KOSTEN!

*Tijdschrift voor verleden en heden
van Oost Utrecht.
Tevens officieel orgaan van
de Stichting Museum Flehite en
de Oudheidkundige Vereniging Flehite.
14e jaargang nr. 4, december 1982*

Flehite

FLEHITE proficiat..

En dat mét en door Flehite het museum mag gedyn, tot vreugde van allen die eigen stad en land een warm hart toedragen. En dat meer en meer mensen de rijkdom mogen ontdekken van ons oud cultuurgoed.

Intussen gaan wij van Beco Projekten nijver door met het inrichten van kantoren en scholen, direktiekamers en konferentiezalen, van banken en tehuizen, en desgewenst van musea.

Bel voor een programmapresentatie in Hoevelaken

De permanente expositie van 10.000 m² overtuigt u van de brede mogelijkheden van Beco Projekten. Uiteraard komen wij ook graag met uitvoerige informatie bij u. Bel in elk geval om een dokumentatiemap, de sleutel tot solide zekerheid in projekten-inrichting.

**BEKO
projekten**

Hoevelaken - Hogebrinkerweg 4
Tel. 03495-5224

De Kamerbeek Groep

Gespecialiseerde bedrijven op het gebied van onroerende goederen, verzekeringen, sparen, beleggingen, financieringen en pensioenadviezen. Ons Amersfoorts advieshuis vindt u aan de Bergstraat 9-11. Vakmensen geven u daar, door harmonieus samenspel, een optimaal advies. Voor u een hele zorg minder. Kunt u met een gerust hart naar Flehite gaan. Misschien zien we elkaar nog...

Flehite

Inhoud

Aanwinsten	81
C. van den Braber Van stadsmuur naar wandeling	82
Kroniek	94
Varia	95

Redactie

drs. B. G. J. Elias, *hoofdredacteur*,
C. Broekhuijsen, dr. J. A. Brongers,
dr. J. Hovy, drs. R. M. Kemperink,
drs. W. J. van Tent en ir. P. Wassink.

Redactieadres,

abonnementen, advertenties
Museum Flehite, Breestraat 82,
3811 BL Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Flehite verschijnt elk kwartaal.

Abonnementen

Leden Oudheidk. Vereniging Flehite: gratis.
Abonnementen: f 25,—;
instellingen: f 35,— per jaar.
Gironr. 437683 t.n.v. administrateur
tijdschrift Flehite, Amersfoort.

Museum Flehite

Westsingel 50, Amersfoort.
Telefoon: 033-19987.
Geopend 10-17 uur.
Zaterdag en zondag 14-17 uur.
Maandag gesloten.

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: drs. W. J. van Tent,
Constantijngaarde 4, Hoevelaken.
Lidmaatschap: f 32,50.

ISSN 0165-960X

Aanwinsten

Op 29 juni 1979 overleed te Laren op 80-jarige leeftijd R. W. C. baron van Boetzelaer. Hij was zijn hele leven een fervent verzamelaar geweest van 18de en 19de eeuwse plaatwerken, kaarten en topografische tekeningen en prenten. Hierbij waren er ook een aantal die Amersfoort tot onderwerp hadden. Onder meer een door De Beijer gesigeneerd tekeningetje van de Utrechtse poort. Tot dan waren er geen Amersfoortse tekeningen van hem bekend. De tekening werd echter op één der kijkdagen van de veiling van de collectie Van Boetzelaer gestolen. Op deze veiling — eind december 1979 bij Van Gendt te Amsterdam — kon geen der door het museum vurig begeerde tekeningen aangekocht worden. Gelukkig bleek echter enige tijd geleden met de koper van toen een zodanige regeling te treffen, dat de tekeningen van Amersfoort alsnog voor de collectie van Flehite verworven konden worden. Het betreft onder meer 8 zeer fraaie, gedetailleerde stadsgezichten, in 1729 door Abraham de Haen (1707-1748) vervaardigd en 13 stadsgezichten naar 18de eeuwse originelen. De mogelijkheid wordt momenteel onderzocht om in 1984 een meer uitgebreide tentoonstelling aan de Amersfoortse stadsgezichten te wijden, waarbij uitvoerig ingegaan zal worden op de kwestie van origineel of kopie. In dezelfde collectie bevonden zich 3 bladen met tekeningen van wapenborden in de St. Joriskerk. Dit bleken ontbrekende bladzijden te zijn uit het zogenaamde ms. Schoemaker uit de 18de eeuw met topografische afbeeldingen en beschrijvingen uit de provincie Utrecht, dat zich reeds sedert het begin van de eeuw in de Flehite verzameling bevond.

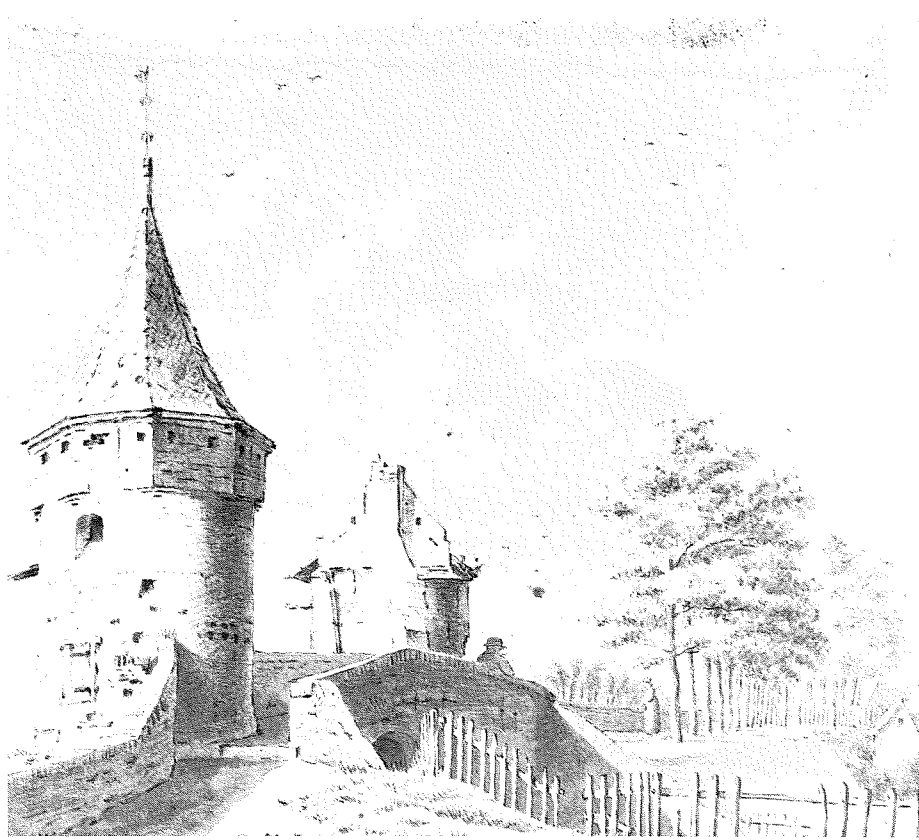
Juist nu de groeistad-problematiek van Amersfoort zo actueel is, was het een blijde verrassing een prachtige, grote kaart van het landgoed Schothorst ten geschenke te krijgen van het Instituut voor de veevoeding 'De Schothorst' in Lelystad, dat overigens tot voor enkele jaren op het landgoed De Schothorst zetelde. Het is een in 1721 met de hand getekende en ingekleurde kaart, vervaardigd door de landmeter Justus van Broekhuijsen. Een heel aardig detail is dat destijds op een groot deel van het landgoed tabak verbouwd werd. De vorm van de tabaksplanten is op de kaart duidelijk herkenbaar, evenals een aantal tabaksschuren. De kaart is opgehangen in het trappenhuis van het museum.

Een andere unieke aanwinst voor het museum kon verworven worden op een veiling van Christie's in Amsterdam: een zilveren brandewijnkom. Blijkens de keur- en stijlkenmerken moet deze omstreeks 1675 in Amersfoort vervaardigd zijn. Op de kom is ook een gekroonde troffel gegraveerd met de initialen H.A.VH.R.I. De betekenis hiervan is nog duister. Voor elke suggestie in deze zullen wij zeer dankbaar zijn. Zoals de benaming van de kom reeds zegt werd deze gebruikt om brandewijn, al dan niet met rozijnen, te serveren. Waarschijnlijk bij hoogtijdagen als huwelijk of geboorte. Er zijn ook eenvoudiger uitvoeringen bekend, in tin en aardewerk. In die gevallen kan ook aan gebruik als papkom gedacht worden. In de hal van het museum is een speciale vitrine ingericht van voorwerpen rond geboorte en doop. Met de kom natuurlijk als stralend middelpunt.

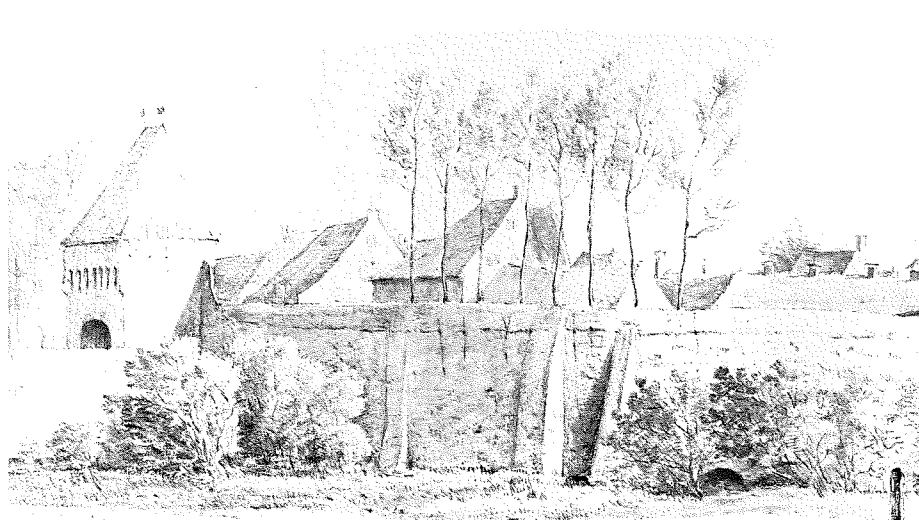
Van stadsmuur naar wandeling

C. van den Braber

Tot het begin van de negentiende eeuw was bijna elke oude stad nog omgeven door muren en wallen. Bij de uitvalswegen stonden poortgebouwen, samen met de waltorens markante punten in de ommuring. De tijden waarin steden werden belegerd en hun militaire functies van doorslaggevende betekenis waren, lagen grotendeels in het verleden. Muren, wallen en poorten, vaak begroeid en in vervallen staat, waren geworden tot romantische plekken, gewaardeerd door schilders, tekenaars en verzamelaars van topografisch werk. Rond 1820 kwam een proces op gang dat zou leiden tot een geheel andere aanblik van de ommwallingen. Vaak met de hulp van tuinarchitecten werden de buitenkanten veranderd in rondgaande plantsoenen. Deze 'wandelingen' hadden, naar de toen geldende opvattingen, een landschappelijk karakter, met hoogteverschillen, slingerpaden, boomgroepen en heesters. De van de poorten en muren afkomstige baksteen leverde een aantrekkelijke hoeveelheid bouwmaterialen. De noodzakelijk te verrichten arbeid werd gezien als bruikbare werkgelegenheid. In Amersfoort heeft de verandering zich voltrokken tussen 1828 en 1843. Architecten waren H. van Lunteren en J. D. Zocher. Andere steden in Nederland waren Amersfoort al voorgegaan. Arnhem, als eerste¹⁾, opende de rij. In 1808 toestemming van Lodewijk Napoleon; negen jaar later het werkelijke begin van de aanleg van plantsoenen langs de buitenkant van de stad. Leeuwarden was vanaf 1820 bezig om haar verdediging te ontmantelen²⁾. Tuinarchitect Roodbaard speelde in deze stad bij het ontwerpen en aanleggen van de wandelingen, gedurende dertig jaar, een belangrijke rol. Ook Haarlem behoort tot de vroege voorbeelden. In 1821 werd hier een aanvang gemaakt met het veranderen van de bolwerken en het inrichten van een wandelpark langs de singelgracht³⁾. Als één van de initiatiefnemers wordt de Haarlemse architect Zocher genoemd⁴⁾. In 1826 bleek de stad Utrecht zover te zijn dat gedacht kon worden aan het veranderen van de wallen. Met de werkzaamheden werd in 1830 begonnen⁵⁾.

F. A. Milatz, Waterpoort Monnikendam vanuit het noordoosten. Gewassen tekening, ca. 1800.

J. A. Topfer, De stadswal bij de Slijkpoort (detail), gewassen tekening (1821).

Amersfoort omstreeks de voorlaatste eeuwwisseling

Van de situatie langs de buitenkant van de stad kan men zich een redelijke voorstelling maken. De topografische verzameling van het museum Flehite is goed in staat om daarbij de nodige hulp te bieden. In deze tijd had Amersfoort overigens zijn martiale uiterlijk al grotendeels verloren. Na de plannen voor het verbeteren van de vestingwerken van Adriaen van Alckmaer in 1594, en de uitvoering die daar in afleveringen op volgde, waren de ontwikkelingen van de verdedigingsgordel rond deze stad tot stilstand gekomen. Verschillende muurtorens hadden in de periode van de zeventiende eeuwse kaartenmaker Blaeu al geen spitsen meer. Halfweg de achttiende eeuw bleken er toch nog wel torens te bestaan die hun bekroning nog hadden. Ze werden tenminste getekend door Spilman en Van Liender. Het werd wel gaandeweg minder. Zonder duidelijke functie moeten de muurtorens door de noodzakelijke onderhoudskosten op den duur toch een te grote financiële last zijn geworden. Tekeningen van Milatz en Topfer geven van de tijd een aardig beeld. Zij laten een Amersfoort zien dat in groen is ingebed. Langs de buitenvoet van de muur een brede zoom⁶⁾ van tientallen meters grasland, hier en daar ook moestuinen. Aan de binnenzijde, vanaf de met bomen beplante aarden wal had men stadsinwaarts zicht op de diepe achtererven van de huizen. Over de muur het omringende land, de blekerijen, het bos van Randenbroek, het hoge land, de Eem, Soest en de Amersfoortse Berg. De stad heeft dan ruim achtduizend inwoners⁷⁾.

De poorten

Ondanks het landelijke en rustieke karakter van de buitenkant hadden de muren, maar vooral de poorten, nog steeds hun betekenis. Wanneer het donker werd gingen ze dicht, 's winters was dat al om half zes. Vóór het eerste licht werden ze weer geopend, 's morgens om zes uur. 's Zomers was dat anders, sluiting om half tien. De poorten bleven dan dicht tot drie uur in de morgen. De stad onderkende als het ware drie categorieën poorten. De twee belangrijkste waren de Utrechtse poort en de Kamppoort.

In 1935 stortte een stuk stadsmuur bij de Coninckstraat in. De afbraak van dit gedeelte die daarop volgde gaf een indruk van soortgelijke activiteiten, honderd jaar eerder.

Deze mochten ook wat langer openblijven dan de andere. Wilden, na het sluiten, toch nog mensen de stad in, dan werden ze geopend zonder dat er poortgeld aan te pas kwam. De toegangen van de tweede categorie, om te blijven in de zojuist begonnen terminologie, de Slijk-⁸⁾, St. Andries-, Bloemendalse- en de Grote- en Kleine Koppelpoorten, werden, als dat gevraagd werd, ook wel geopend. Daar moest dan echter wel voor betaald worden: elke voetganger vijf cent en elk ruitje tien cent poortgeld. De Koningspoort, het Heerenpoortje, de Varkenspoort (waar was die?) en het St. Agathapoortje en 'elke verdere toegangen der Stad', bleven zondermeer dicht, 'ter voorkoming van Sluikerijen'⁹⁾! De Koppelpoorten en de Bloemendalse-, de Kamp-, de Utrechtse en de Slijkpoort vervulden bovendien bij het innen van de Invoer- en Doorvoerbelastingen een belangrijke rol. Hier waren de 'Kantoren van Aangifte voor de Stedelijke Belastingen' gevestigd. Voor het heffen van deze accijnzen werden bij deze poorten de biljetten ingevuld waarop de naam van de vervoerder, het artikel, de hoeveelheid, de afkomst, de ontvanger en de datum moest worden geschreven. Van dit alles werd ook een register bijgehouden. Onder deze noemer

vielen ondermeer brood, beschuit, koek en meel, vlees en spek, ook wijnen en gedistilleerd. Stedelijke belastingen op turf en steenkolen werden eveneens bij de poorten geadministreerd. Kleine hoeveelheden goederen voor huishoudelijk gebruik mochten zonder heffing door de poort. In 1865 verviel deze belastingheffing.

Een commissie

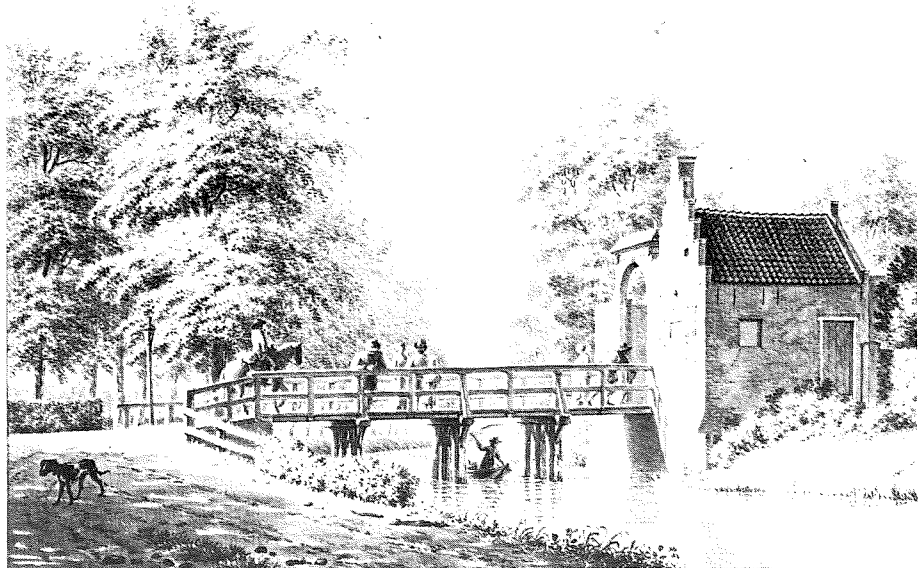
Wanneer men de bepalingen over het openen en het sluiten van de poorten naleest, of de prenten bekijkt, bestaat de neiging om het tijdsbeeld te romantiseren. Het begin van de negentiende eeuw heeft zich echter ook gekenmerkt door een slechte economische situatie. Handel en nijverheid stelden niet veel voor, er was dan ook weinig werk. De oorlogsomstandigheden van die dagen hadden op het geheel een remmende invloed en waren een bron van onzekerheden. Evenzeer ondervond de stadskas hiervan de nadelige invloeden. Elke cent moest worden omgedraaid voordat deze werd uitgegeven. Het onderhoud aan de gebouwen, van de muren en de stadspoorten liet veel te wensen over. Uit de raadsnotulen van de vergadering van 4 maart 1822¹⁰⁾ blijkt dat aan de wal bij de Slijkpoort door het instorten van de muur

grote schade was ontstaan. De herstelkosten zouden aanzienlijk zijn. In de begroting van het lopende jaar waren deze niet voorzien. Wat te doen? Aan de 'fabricagecommissie' wordt gevraagd te willen nagaan welke bedragen gemoeid zouden zijn met het herstellen van de muur. Tevens wordt de commissie, als alternatief, de suggestie gedaan om de wal bij de Slijkpoort en bij Davidshof tot wandeling aan te leggen 'teneinde daardoor de environs van deze stad te veraangename'.

In de volgende vergadering blijkt dat de commissie inmiddels de zaak heeft bekeken. Voorgesteld wordt om de wal, door het aanbrengen van een muur met bogen, te herstellen en die vervolgens met aarde zoden af te werken. De kosten, f 820,35, worden echter te hoog bevonden. Het muurwerk wordt achterwege gelaten en de reparatie zal alleen met aarde en graszoden worden uitgevoerd. De 'wandelingen' komen, naar het schijnt, niet verder ter sprake. Hiertoe uitgenodigd door de raad¹¹⁾ kwamen pas in het begin van 1828 de heren Pull, Van Assenraad, Van Lilaar en Van Walcheren met het plan om tot 'amotie' van de stadswal, tussen de Kleine Koppel en de Utrechtse poorten over te gaan en deze tot een wandelplaats aan te leggen. Van de wallen wordt gezegd¹²⁾ dat, wanneer men ongevallen wil voorkomen, voorzieningen moeten worden getroffen.

De commissie weet het voorstel aardig te brengen: de waarde van de te rooien bomen en die van de muur vrijkomende bakstenen is berekend op f 3.000,—¹³⁾ en het aanleggen van een 'schoone Wandelplaats' kan hierdoor 'buiten bezwaar van de Stads Kasse' gebeuren. De zaak zou nog voordeliger worden, wanneer de nieuw aan te leggen burgerlijke begraafplaats binnen het plan kon worden gebracht, in plaats van op het daartoe bestemde gedeelte van het exercitieveld¹⁴⁾.

De hulp van een 'bekwaam Architect' zou, wanneer dat zo uitkwam, wel eens nodig kunnen zijn. De commissie diende bovendien de beschikking te krijgen over het geld dat werd opgebracht door de verkoop van de bomen en de steen om 'daaruit den nieuwen aanleg te bestrijden'.

Reeds in 1806 werd dit buitenste gedeelte van de Slijkpoort afgebroken. Tekening van Jord. Hoorn (1753-1833). Particuliere collectie.

Plannen

Bij het maken van de plannen moeten er voor de commissie nieuwe gezichtspunten zijn ontstaan. Het was toch weer de wal tussen de Utrechtse- en de Slijkpoort die de aandacht vroeg. De summiere herstellingen van 1822 waren blijkbaar niet afdoende geweest.

Op 5 september 1829 klinkt in een nota¹⁵⁾ de verzuchting, dat dit onderdeel 'aan gedurige reparatiën sedert jaren onderhevig is, en thans zich weder in zoodanige staat bevindt, dat dezelve dreigt om te vallen, en niet dan met groote kosten weder te herstellen zoude zijn'. De oplossing lag voor de hand: 'Het is in dezen oogenblik aller belangrijkst, zoo wel voor het sieraad der stad als tot besparing van nu dadelijk en voortaan voortdurende kosten zouden zijn, deze aan te leggene wandeling eenigzints verder, en wel tot aan genoemde Slijkpoort uit te breiden'. De commissie, die ambitieus mocht heten, zag overigens nog wel meer mogelijkheden. De Slijkpoort zelf en de daarvoor liggende brug moesten meteen maar mee worden afgebroken. De omleiding van het verkeer kon gemakkelijk tot stand worden gebracht door de 'Bavootschen straatweg', tegenwoordig de Arnhemseweg, te verlengen en langs de singel naar links om te buigen, in de richting van de Utrechtse poort.

Over het geringe bezwaar, de huren van de tuinen van onder andere de poortwachters te moeten opzeggen, was heen te komen. Weliswaar schoot de stad er hierdoor jaarlijks f 61,— bij in, maar zij was 'ontheven van het kostbaar onderhoud der Slijkpoort'. Er was nog een ander voordeel. Door de sluiting van het kantoor van aangifte voor de belasting op die plaats, konden twee douanebeamten, die samen een jaarwedde van f 500,— genoten, worden 'gesupprimeerd' en dat zou nog eens 'een bezuiniging voor de Stedelijke kas te weeg brengen'. De 'bekwame architect' is dan inmiddels gevonden. Het blijkt de heer H. van Lunteren uit Utrecht te zijn¹⁶⁾. Ingesloten bij een brief van 6 september 1829¹⁷⁾, die hij 'per amersfoortse deligence'

PUBLIEKE VERKOOPING VAN EENE AFBRAAK VAN OUDE WALS- MUREN, EN EENE PARTY GEROOIDE EIKEN STAMMEN.

(OM CONTANT GELD.)

Burgemeester en Wethouders der
Stad Amersfoort, publiceren publiek aan de meestbiedenden te verkoopen:

Den Afbraak van de oude Stads Wals-
muur, strekkende van de Poortersruining van de Utrechtsepoort, tot aan
de kleine Koppelpoort, verdeeld in 30 parcellen.

Wenchenz enige parcellen gerooide Eiken
Stammen, zoo als dezelve uitgehouwen liggen op den Stads Buiten-
Cingel, onder bovengenoemde Wal.

Nadere onderzigt zal gegeven, en aanwijzing gedaan worden door den
Stads Architect Willem van Wyland, alhier.

Die daar gading in hebben/ komen op
Donderdag den 19. Maart 1829, des voormiddags te 10 ure/ op het
Stadhuis, binnen de Stad Amersfoort.

ZEG HET VOORD.

Te Amersfoort, by D. BLANKENBERG en Zoon, Stads-Druckers.

Affiche voor een publieke verkoping op
19 maart 1829 van gedeelten van de
stadsmuur tussen Kleine Koppel en
Utrechtse poort en de daarop staande
bomen. Gemeente archief, Amersfoort.

opstuurt, bevindt zich een aanvullend plan voor de wal tussen de Utrechtse- en de Slijkpoort. De cijfers luiden als volgt: van de muur 200.000 afkomende baksteen à f 5,— per duizend, maakt f 1.000,—. De Slijkpoort, de zijmuren en de brug brengen nog eens f 200,— op. Het slechten van de wal en het 'planeeren' van het gehele terrein kost f 500,—. De beplantingen bedragen f 250,—.

De straat buitenom, waarvan al sprake was, zal 'compleet in order' f 1.100,— gaan kosten. Maar zover was het nog niet. De burgemeester, in die tijd de heer A. W. Scheltus, zag in dat sluiten van de Slijkpoort en het afbreken van de daarvoor gelegen brug de nodige problemen. In een door hem zelf gemaakte nota bracht hij zijn bezwaren naar voren¹⁸⁾. Het afbreken van de brug en de poort zal de 'In en uitwoonders, moeyelijkheden, ongerief en onaangenaamheden' bezorgen. Vooral op marktdagen zal de grote weg door de Utrechtse poort niet zijn berekend op de aanvoer van 'Producten van Koorn, hout en boter' uit Veenendaal, Amerongen, Renswoude, Scherpenzeel, Maarn, Maarsbergen, Woudenberg en Leusden. En dat, gevoegd bij het verkeer dat vanouds is aangewezen op de Utrechtse poort! De aangifte van 'cijsbare waren' zal een aanmerkelijk oponthoud geven aan de 'delegensches, Postwagens en andere passerende rijtuigen'. Nu reeds wordt er voor de Slijkpoort op marktdagen over de vertraging flink geklaagd. Het lijkt Scheltus goed om zo'n ingrijpende maatregel wat uit te stellen. Bij de behandeling van het voorstel van de commissie en het daar tegenin gebrachte preadvies van de heer Scheltus, wordt met het standpunt van de burgemeester rekening gehouden¹⁹⁾.

Plantsoen tussen de Koppelpoort en de Utrechtse poort

Architect Van Lunteren was inmiddels begonnen. Na het rooien van de bomen, het afbreken van de muren en een gedeelte van de poort en het planeren van het beschikbare terrein, werd in de maanden maart, april en mei van het daarop volgende jaar 1830 een beplanting aangebracht. Met een ongehoorde hoeveelheid bomen, struiken, heesters, zaden enz. werd het plantsoen volgepoot en ingezaaid. Oordeelt u zelf²⁰⁾.

Geleverd ten Diensten der Stad Amersfoort,
de navolgende Plantsoenen Op den Nieuwen aanleg der Stads Wallen
Door H V Lunteren

1830					
22 maart	Aan 60	Ipenboome	a 70 cts.	42,—	
	15	Italiaanse populieren	a 40 cts.	6,—	
	50	Haag beuke	a 15	7,50	
	200	Meibeuke veere	a 15	30,—	
30	„	1 halfst. dubb. bl. kers		,75	
	2	hoogst: noten	1.30	2,60	
	3	witte abeele	60	1,80	
	2	Hoogst: Bonte Castanjes		2,—	
	3	I Esdoorn	75	2,25	
	7	I „	a 60	4,20	
	20	Italiaanse populier	40	8,—	
	1	Amerikaanse Eip		,75	
	4	Witte abeel Struiken	30	1,20	
	12	Goude regens	30	3,60	
	20	Swarte Larix	60	12,—	
	12	Pyramid dubb doorns	50	6,—	
	4	Acasia Heesters	75	3,—	
	10	Castanje quina	70	7,—	
	3	Hoog St: Prunus	50	1,50	
	100	diverse Engels Plantsoen		35,—	
	75	Esdoorns		2,60	
	8	Hoog St: Kroonbomen divers	80	6,40	
	6	Calycanthus	40	2,40	
	4	franse Syringen	30	1,20	
5 April	„	10 Italiaanse populiere	40	4,—	
	4	Hoog St: Castanje quina	80	3,20	
	1	Acer negundo		,60	
	1	amerikaanse Eik		,75	
	1	witte abeel		,75	
	1	bonte Eip (Eik of Iep? v.d. Br.)		,75	
	1	Americaanse Es		,60	
	2	Platanussen	80	1,60	
	2	Americaanse Linden	80	1,60	
	2	Esdoorn	75	1,50	
	2	Acasia		1,50	
				f 206,60	

5 April	Aan 200	Beuken veeren	Transport	206,60
	60	Syringen	a 15 Cts	30,—
	20	Jasmijn	30	18,—
	400	Esdoorn	30	6,—
	25	Acasia Stek	120	4,80
	20	divers Engels plantsoen		1,25
	8	Larix	30	6,—
	12	Kleine Italiaanse peppels	30	4,—
17	„	„ 450 Esdoorn	25	3,—
27	„	„ 1 Catalpa		6,75
	100	diverse roosen		1,50
	2	Grote Castanje quina		8,—
	1	treur Esch		2,60
	1	bonte Eik		1,30
	4	dubb: bl Kerssen	60	,75
	200	divers Engels plantsoen	ad f 30	2,40
				60,—

		54	diverse Kroon boome	75	39,—
		300	doorn	a f 2	6,—
		100	acasia Stek		5,—
		1	bonte Castanje quina		,75
		6	Prunus Ceratus	60	3,60
		236	Ipe Stek	a f 1-80	4,50
		7	Haliaanse populiëre	40	2,80
		4	witte abeel	60	2,40
		1	esdoorn		,60
		1	Grote Castanje		1,20
		20	Carolinsche populiëre	40	8,—
		2	roode Ceders	150	3,—
		3	acasia	75	2,25
		15	Larix	50	7,50
		3	thuyas	80	2,40
		3	Castanje quina	75	2,25
		8	Sware abeele	70	5,60
		50	Ipen boomen	70	35,—
	„	3	Americaanse Linden	1-80	5,40
		7	Hoogstamde Acasia	1-30	9,10
		15	Goude regens	25	3,75
		2	Swarte Beuken	1-80	3,60
		3	thuyas	80	2,40
		1	Esdoorn		,60
					519,65
			Transport		519,65
27 April	Aan	2	fluwsel boome	70	1,40
		6	Calycanthus	40	2,40
		3	tandpijn boome	40	1,20
1 Mey	„	40	Doorns		1,—
		150	Ipe Stek	1-80	2,70
		100	Rosen		8,—
		200	Beuke veere	20 Cts	40,—
		200	Acasia		10,—
6 „	„	39	Ipe Boomen, C v d Pot	70	27,30
		50	Beuke veere	20	10,—
		65	diverse Engels plantsoen	30	19,50
		20	maand roose	25	5,—
		8	..... Reigras	50	4,—
		2	..... witte Klaverzaad		1,20
					f 653,35
	Aan	231	fijne dennen, van P. E. Kuyt	a 35	80,85
		500	Esdoorns en 300 Berk		9,60
		600	I en 40 I		12,—
		400	Berk		4,—
					f 759,80
	Aan	20	Canadasche populieren	a 40 Cts	8,—
		260	Eiken Heesters	a 40	104,—
		112	Beuke Heesters	50	56,—
		15	Ipen Heesters	70	10,50
		1	Esdoorn		,75
		3600	Eiken Stek in de top	a f14	50,20
		925	Berke Stek	a f12	11,10
		4	Sware Carolinsche peppen		4,80
					f 1.005,15

(N.B. meest wordt de prijs van één exemplaar opgegeven, soms echter van 100 of 1000 exemplaren)

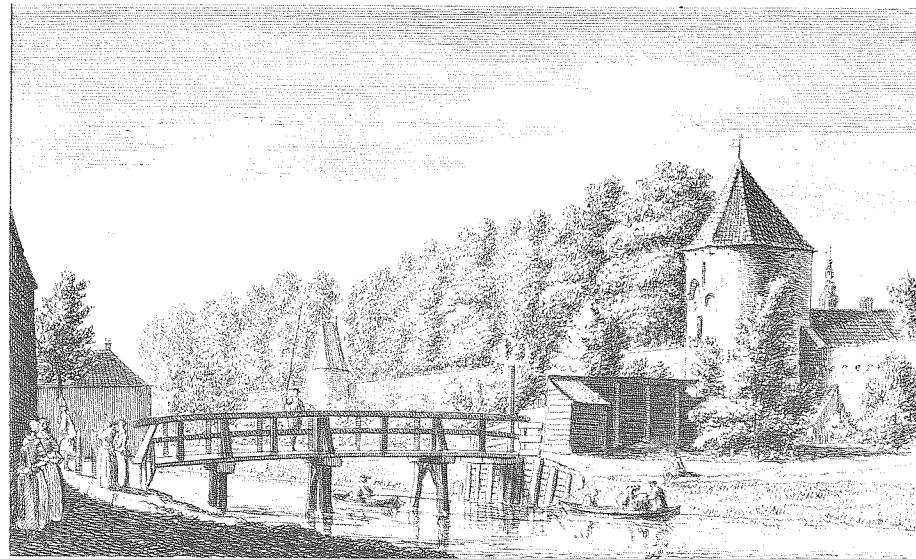
Wanneer in aanmerking wordt genomen dat de totale lengte die Van Lunteren tot zijn beschikking had, 600 m lunderoeg, bij een gemiddelde breedte van 45 m, en dan ook nog met inbegrip van twee paden, dan mag worden geconcludeerd dat er niet op materiaal geknibbeld werd.

In diezelfde maanden hield de raad zich bezig met het bijstellen van de bepalingen die moesten voorkomen dat de nieuw aangelegde wandelingen zouden worden beschadigd, onder andere door het hoeden of laten grazen van vee²¹). Ook financieel bleek de transformatie van stadsmuur tot stadswandeling bevredigend te verlopen. Boven de toegestane f 4.006,— voor het kerkhof was nog slechts f 299,90 (!) benodigd.

De financiële stukken die op dit gedeelte van het werk betrekking hebben²²⁾, laten zien dat het inrichten van de begraafplaats door Van Lunteren f 1.594,55 bedroeg. De wandeling kostte f 1.082,50.

De kosten bedroegen f 277,65, 186 dagen werken à f 1,—, vermeerderd met kostgeld: ongeveer 35 cent per dag. Voor het tekenen van een paar gebouwtjes op de begraafplaats vroeg Van Lunteren f 75,—. Hierover straks meer.

van vooral baksteen zorgt voor inkomsten: f 1.612,87. Er bleef zelfs nog een tientje over. De partij afkomende steen belooft 167.000,

gemiddelde prijs: f 8,60, per duizend stuks. Het veranderen van dit gedeelte van de wallen heeft plaatsgevonden in het najaar van 1830 en het voorjaar van 1831. Wellicht in eigen beheer, al heeft Van Lunteren vast wel over de schouder meegekeken en is een gedeelte van zijn vroegere plan leidraad geweest. De Utrechtse architect was zeker niet van het toneel verdwenen. In de zomer van 1830²³) bekijkt de raad een plan van Van Lunteren voor het verbouwen en verbeteren van de Utrechtse poort. De kosten zullen f 3.945,70 bedragen²⁴).

In 1831²⁵⁾ was het opnieuw Van Lunteren die werd aangezocht om voor het bouwen van militaire stallingen, op het terrein dat we nu kennen als de Beestenmarkt, bestek en tekeningen te maken. De commissie die het werk moest begeleiden heette inmiddels 'De Commissie voor de Wandelingen en Militaire stallingen'.

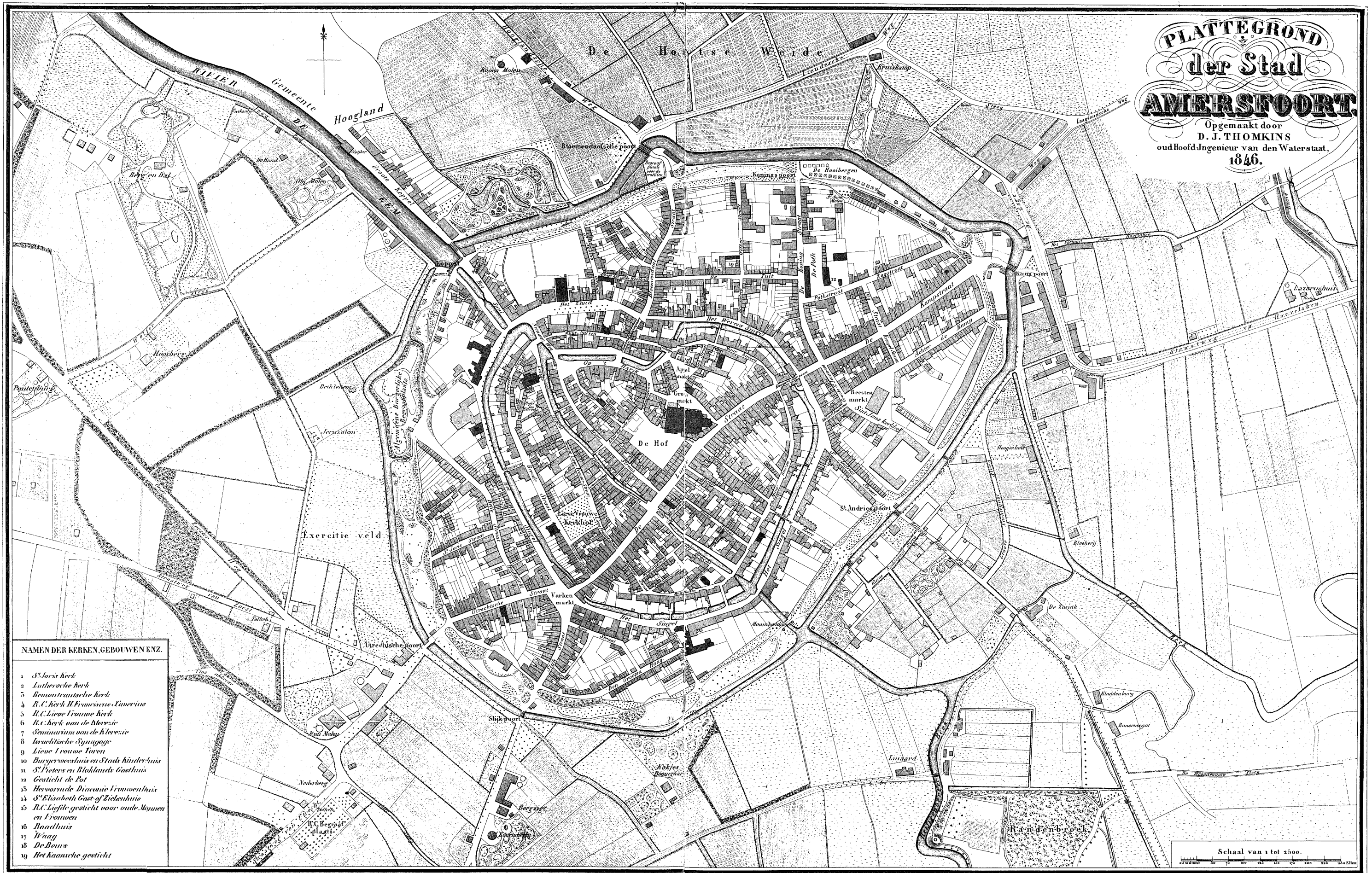
De nota van Van Lunteren heeft waarschijnlijk gediend om zijn honorarium te bepalen. Hij was namelijk met de stad overeengekomen dat hij voor zijn activiteiten 5% van de totale bouwkosten in rekening mocht brengen. In de raadsnotulen van 14 juni 1831 blijkt duidelijk dat de muren werden beschouwd als stadssteengroeven. Niet alleen de Slijkpoort viel op deze manier ten offer. Ook de muren bij het St. Janskerkhof ondergingen hetzelfde lot: 356.741 stuks afkomende baksteen. Maar nog bleek de voorraad steen voor de stallingen niet voldoende te zijn.

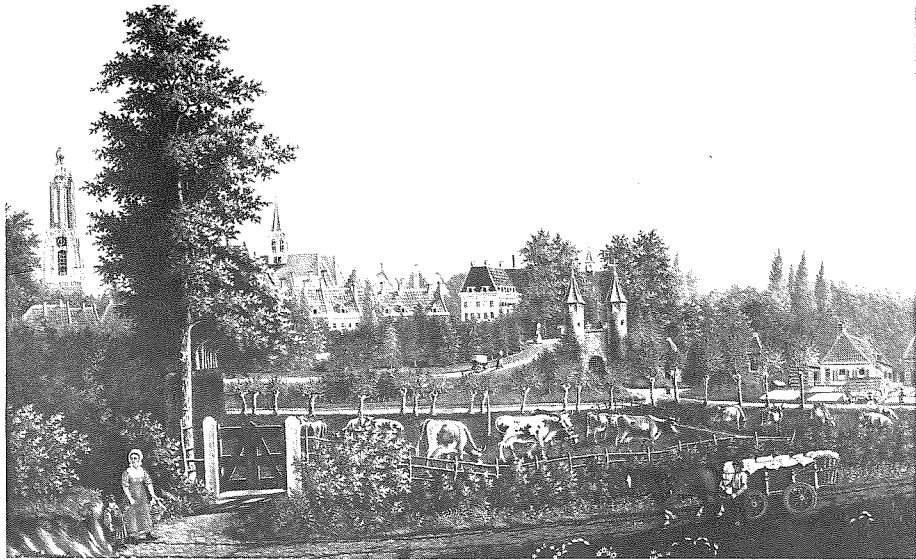
Evenwel, het moet worden gezegd, er blijken toch enige schuldgevoelens uit de kolossale smoets: 'Zijnde dezelve bovendien zoodanig bouwvallig, dat dezelve niet zonder groot gevaar kan blijven staan, en niet zonder groote kosten kan worden hersteld'. Een voordeel was ook, dat de Andriespoort niet zo ver van het bouwterrein stond. De fundering van de stadsmuur langs het Janskerkhof bleek in augustus 1831 geschikt te zijn om de buitenste muren van de stallingen te dragen. Dit is een gegeven dat in 1974, bij het afbreken van de bewuste gebouwen, nog eens werd bevestigd. Opnieuw kwam men materiaal tekort. Terug naar de plaats waar vroeger de Slijkpoort stond. Vanaf hier in oostelijke richting 'tot voorbij de Zwaandijkstoren'²⁷⁾ uiterlijk tot aan het hek op de wal bij de Haag of minder, in geval er vroeger mogt bevonden worden een genoegzaam aantal Stenen aanwezig te zijn'. Welnu, dat was niet het geval. In september laat men het oog vallen op de muur rond het voormalige 'Armenkerkhof' bij het St. Janskerkhof. Er mag dan ook worden aangenomen dat men op dat moment met de afbraak van de muren was gevorderd tot de Kleine Haag. Ondanks het feit dat de bouwers nu wel moesten zwemmen in de steen, ging het bij de stallingen niet helemaal naar wens. De streefdatum, 1 december 1831, werd niet gehaald. Van Lunteren moest maar wat extra mankracht werven, uiteraard voor rekening van de aannemer, Floris C. E. van Embden, een stadsgenoot van Van Lunteren. Het wordt wat stil rond de wandelingen. De smalle strook grond tussen de inmiddels afgebroken Andriespoort en Kamppoort wordt zelfs in maart 1832²⁸⁾ nog maar eens verhuurd aan zekere Van Butzelaar, overigens wel meteen 'afzegbaar'. Pas in het begin van 1835²⁹⁾ werd besloten de Utrechtsepoort af te breken. Hij bestond dus nog, geheel of gedeeltelijk. Er moet meteen een portierswoning worden gebouwd. Het hek, dat nog weer later bij Randenbroek terecht zou komen³⁰⁾, werd bij deze gelegenheid verplaatst. De afkomende stenen moesten, voor zover nodig, worden gebruikt voor het opmetelen van de portierswoning. Om onduidelijke redenen was het een jaar later nog niet voor elkaar³¹⁾.

Poortwachters

Verder

Er werd in die tijd ook weer gesproken over de wandelingen, met name over het gedeelte dat vrijkwam. Er zijn bepaald wat strubbelingen³⁵⁾. Het raadslid W. J. Ros merkt op dat hij zijn steun aan het plan voor de wandelingen heeft gegeven omdat 'het algemeen belang boven het particulier belang zal worden gesteld' en dat 'ten aanzien van de verfraaiing geen bijzondere consideratiën het plan geweld zullen aandoen'. In 1836³⁶⁾ had Van Lunteren een plan klaar. De gemeenteraad hechtte evenwel aan een 'regtge beoordeeling van de doelmatige aanleg' en vond het belangrijk om ook het 'gevoelen van andere deskundigen in te winnen'. Er werd besloten dat de heer Zocher, architect te Haarlem, zou worden gevraagd om ook een plan te maken zodat een vergelijking mogelijk was. Op een brief van Burgemeester en Wethouders³⁷⁾ moet Zocher snel en positief hebben gereageerd. Nauwelijks een maand later³⁸⁾ ontvangt Van Lunteren een lakoniek briefje waarin hem werd medegedeeld dat de

De behouden gebleven waterpoort Monnikendam en de nog prille aanplant van de 'openbare wandeling'.
Schilderij op paneel door Jan Groenestein, ca. 1840.

raad het plan van Zocher heeft uitgekozen, ook al omdat het wat minder zou gaan kosten. Overigens, het plan van Zocher beslaat het gedeelte tussen de Grote Haag (de Zwaardijkstoren) en de Kamppoort³⁹) en heeft dus een lengte van ongeveer 1.000 m! De Haarlemmer heeft ook een begroting gemaakt: 'Wegens de vergravingen en beplantingen, alle arbeidslonen, een leverantie van grof hout en bloemhout, enk (?) daaronder begrepen, ook alle gereedschappen... enz enz. Van de haage tot de stallen bedragen de kosten f 4.500,—, van de stallen tot en voorbij de Looerij f 2.300,—, totaal f 6.800,—'. Zocher wil kosteloos ook wel een oogje wagen aan het stuk tussen de Utrechtse poort en de Haag, het gedeelte dat in de tijd van Van Lunteren was gedaan. Het lijkt inmiddels duidelijk waarom Zocher de opdracht krijgt, hij is een man van aanzien, met grandeur, Van Lunteren niet. Er waren twee voorwaarden. Het 'te bezigen arbeidersvolk' moesten ingezetenen zijn, of anders van de omliggende gemeenten. Voor de te bouwen huisjes (accijnshuizen) moest Zocher tevens bestek en tekeningen maken en ook toezicht op de uitvoering houden..., voor hetzelfde bedrag. Een enkel restant van de ommuring, ook nu nog ongeschonden, is Monnikendam. Het scheelde overigens maar een haar.

In 1837⁴⁰) schreef de heer Alewijn, de eigenaar van een huis op de 'Cingel', dat het beslist fraaier voor zijn uitzicht zou zijn wanneer de torentjes in de wandelingen bij Monnikendam zouden worden weggebroken. Hij wilde ook best meebetalen aan de brug die daar dan zou moeten komen. Wat blijkt echter? De torentjes zijn in het plan opgenomen als 'overblijfselen van vroeger tijd die belangrijk zijn en tot verfraaiing der wandelingen bijdroegen'. Het voorstel van Alewijn is 'voor gene inwilliging vatbaar'. Een weliswaar schaars, niettemin zich duidelijk aankondigend gevoel voor monumentenzorg!

Een reglement

In de raadsvergadering van 1 juni 1837 werd een concept van het 'Reglement op de openbare wandelingen te Amersfoort' voorgelezen.

'Burgemeester, Wethouders en raden der Stad Amersfoort, overwegende, dat, hoezeer men volkomen kan vertrouwen op de medewerking van dezelve der ingezetenen tot in stand houding der openbare wandelingen, het echter noodzakelijk is door gepaste maatregelen hiervoor te waken, teneinde het genoegen der ingezetenen werden bevorderd en noodeloze kosten worden voorgekomen. Hebben besloten met intrekking der Publicatie van 30 April 1830 vaststellen het volgende Reglement op de openbare wandelingen te Amersfoort.

Art. 1. Het is verboden eenige Schade of letsel hoe ook genaamd her te brengen aan de bomen, heesters, houtgewas of plantsoen staande op den openbare wandelingen: — mitsdien ook om van dezelve eenige takken, bladen, bloemen of eenig ander.... (onleesbaar v. d. B.) af te plukken of te snijden, — en in het algemeen, om op eenige hande wijze, welke zulks ook zijn moge en ofschoon hier niet uitdrukkelijk opgenoemd, eenige ontsiering, hinder of schade aan de wandelingen of het zich aldaar bevindend plantsoen toe te brengen.

Art. 2. Het is verboden in of door de met boomen, heesters, hout, bloemen of grasgewas beplante perken, gelijk mede over het gras in den randen der paden te gaan of te lopen, of eenige terpaden te maken, zullende men zich alleen van de tot wandeling bestemde paden mogen bedienen.

Art. 3. Het is verboden op of in de boomen of heesters op de wandelingen te klimmen of zulks te doen over of door de tot afscheiding dienende staketzels.

Art. 4. Het is verboden op de wandelingen uit de buitengrachten water te scheppen of daarin goederen te spoelen anders dan op de daartoe bestaande stijgers.

Art. 5. Het is verboden eenig vee, hoe ook genaamd in of door de wandelingen te drijven of te hoeden — of dezelve in of aan het aangelegde hout- of grasgewas te plaatsen — gelijk mede om eenig gras- of veldgewas te snijden of te plukken of graszoden te steken.

Art. 6. Het is verboden met eenig rijdtuig, voertuig of kruiwagen of met een of meer paarden, ezels, bokken of geiten voor de wandelingen te komen of daarover te rijden: — zijnde hiervan alleen uitgezonderd de handkinderwagentjes, welke uitsluitend daartoe gebezigd worden en door menschen worden voortgetrokken.

Art. 7. Het is verboden om op de wandelingen eenige kippen, hoenders, kalkoenen, ganzen of ander gevogelte los te laten: zullende het gevogelte dat in de wandelingen gevonden wordt dadelijk worden gedood.

Art. 8. Er zullen op de wandelingen geen honden mogen los lopen, maar dezelve aan een lijn moeten worden vastgehouden: — zullende de honden, die bevonden worden los te loopen en waarvan de eigenaar onbekend is, dadelijk worden gedood.

Art. 9. Het plegen van onreinigheden en het werpen of leggen van onreine voorwerpen op de wandelingen is verboden: — gelijk mede om aldaar met Steene of andere voorwerpen te smijten of te werpen.

Art. 10. Het is verboden op of langs de wandelingen tapijten, kleeden, karpetten of matten uit te kloppen: — gelijk mede om aldaar eenige voorwerpen neder te leggen of op te hangen.

Art. 11. Het is verboden op of in de wandelingen kleine eetwaren of eenige andere goederen uit te stallen of te verkoopen, — of aldaar eenig ander bedrijf of handteekening uit te oefenen, — gelijk mede om dezelve te gebruiken tot het uitvoeren van kinderspelen.

Art. 12. Ten aanzien van de vertreding der bovenstaande bepalingen zijn de ouders voor hunne kinderen, en de meesters en vrouwen voor hunne dienstboden verantwoordelijk, voor zooverre namelijk deze laatsten op dat oogenblik in dienst zijn van hunne meesters of vrouwen.

Art. 13. De uitvoering van een der bovenstaande bepalingen zal, voor zooverre daarop niet bereids bij het Wetboek van

Strafrecht boeten of Straf is vastgesteld, gestraft worden met een boete van twee tot zeven Gulden of'Gevangenis van Een tot drie dagen, welke boete en gevangenisstraf naar omstandigheden afzonderlijk of gezamenlijk zal kunnen worden opgelegd.

Art. 14. De handhaving der bovenstaande verordeningen wordt opgedragen aan den Heer Commissaris van politie: wordende hiertoe mede gekwalificeerd de agenten van politie, de veldwachters, de opzichter der wandelingen en de nachtwachts.

En opdat niemand hiervan onwetendheid zoude kunnen voorwenden zal deze worden gedrukt en aangeplakt ter plaatse, waar zulks te doen gebruikelijk is. Gedaan te Amersfoort in de vergadering van den raad van 1 Juni 1837 N.64'.

Van Lunteren en Zocher

De contacten met Van Lunteren worden er niet beter op⁴¹). Zijn nota, de ontwerpkosten van de huisjes op de begraafplaats zijn nog steeds niet betaald. Al acht jaar wacht hij op zijn geld, een bedrag van f 75,—. Ook zijn declaratie van f 205,—, voor het aanleggen van de wandelingen in 1831, moet nog worden voldaan. Jammer voor Van Lunteren, de door hem ontworpen stallingen hebben 'defecten'. Laat hij die eerst maar eens herstellen. Uit de notulen blijkt niet hoe de zaak is afgelopen. Zocher lag wat beter in de markt⁴²). Op 16 november 1837 diende hij een plan in voor het veranderen van de Kamppoort en het voortzetten van de wandelingen. Het plan werd goedgekeurd en de poort kon verdwijnen. In het begin van 1838⁴³) zal de afbraak van de Kamppoort hebben plaatsgevonden. In de loop van dat jaar tenminste zag de stadsarchitect zijn ontwerp voor een poortierswoning goedgekeurd en kon hij tot uitvoering overgaan.

De noordkant

Opnieuw wat rust bij het afbreken van poorten en muren en het inrichten van de wandelingen. Pas in november 1839 weer enig leven⁴⁴). Nu was de Bloemendalse poort aan de beurt. Uit de raadsnotulen: 'Op het buitenste tot eene poort gediend hebbend gebouw van de bloemendalse poort, — als volstrekt nutteloos en zeer bouwvallig zijnde af te breken'. Daar kon de poort het mee doen en was zijn lot bezegeld. Enige tijd

De Bloemendalse poort. Gewassen tekening door L. P. Serrurier (1729).
Rijksarchief Utrecht.

later⁴⁵) betrok de lucht opnieuw. In april 1840 werd de muur tussen de Kamppoort en de Bloemendalse poort bouwvallig bevonden, maar voorlopig hersteld. In november daaropvolgend, werd er maar weer eens een commissie benoemd, bestaande uit de heren Van Assenraad, Van Walcheren, Methorst en Scheltus van Leusden. De commissie, waarin inmiddels enkele nieuwelingen zitting hebben genomen, moeten bekijken of in de aanstaande winter het nog bestaande gedeelte van de muren niet kan worden afgebroken, om het beschikbaar komende terrein tot wandelingen aan te leggen. De activiteiten van de commissie leiden in een volgende vergadering tot een aantal besluiten⁴⁶):

1. De gebruikers van de hooibergen tussen de Koningspoort en de Bloemendalse poort wordt de huur opgezegd.
2. Er moet een plan komen voor de wandeling op dit gedeelte en ook een ontwerp met begroting voor een portierswoning aan de Bloemendalse poort.
3. Op de begroting 1841 komt hiervoor een bedrag van f 2.000,—.
4. De beslissing over de verkoop van bomen wordt aangehouden.

Opnieuw was het Zocher die, al of niet toevallig in Amersfoort, weer te maken kreeg met de wallen. In een brief gedateerd 21

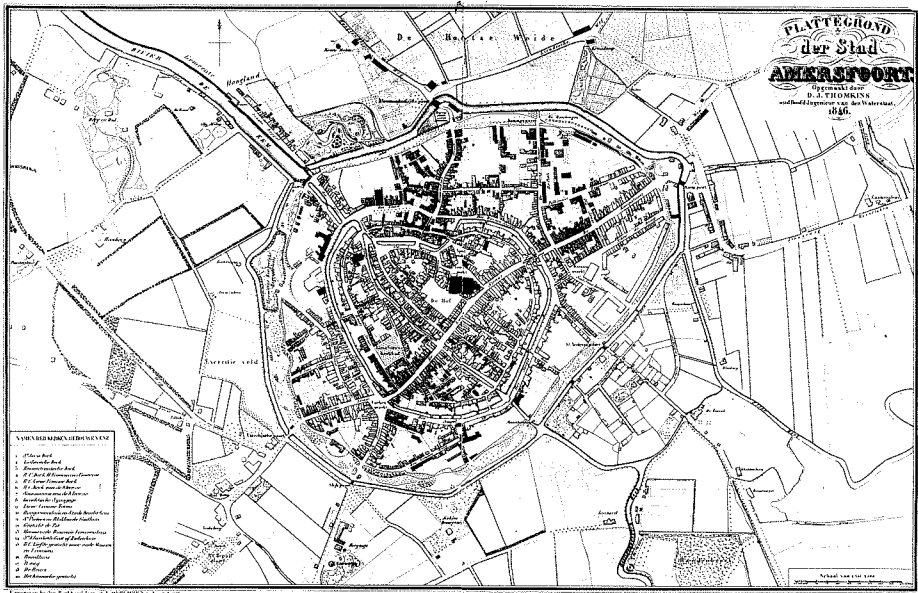
oktober 1841⁴⁷), en brieven schrijven dat kon Zocher!, deed hij de stad een aanlokkelijk voorstel (zie onder).

De brief van Zocher bracht het transformatieproces weer wat in beweging⁴⁸). In het begin van 1842 besloot de raad onder andere om de muren tussen de Koningspoort en de Koppelpoorten af te breken, bij de Bloemendalse poort een nieuwe portierswoning te bouwen en de boomen in het openbaar te verkopen. Aangenomen moet worden dat in april van datzelfde jaar⁴⁹) toch ruim tweederde van de omtrek van de stad in plantsoen was veranderd en als zodanig in gebruik was genomen. Er werden namelijk voorwaarden opgesteld waarop het gras zou worden verpacht. In drie percelen, van de Kleine Koppelpoort tot aan de Utrechtse poort, van de Utrechtse poort tot aan Monnikendam en van Monnikendam tot de Kamppoort, moest het gras worden gemaaid 'zo dikwijls als wordt aangezegd'. Hooien is er niet bij, evenmin als 'met beesten afweiden'. De verpachting moet zeker f 15,— opbrengen. Met de noordkant wilde het nog niet vlotten. Uiteindelijk kreeg Zocher in december 1842⁵⁰) de opdracht om voor f 600,— 'opzigt' te houden. Hem werd op het hart gedrukt om vooral zo goedkoop mogelijk te werken.

Wel EdelAchtbare Heer,

Altijd bleef bij mij het verlangen bestendig om de onafgemaakte gedeelten der wallen van Amersfoort te voltoojen; het belang welk ik in dat werk stel zult UWE Achtb. zeker billijken, en mij ten goede houden.

Daar ik in dit jaar het genoegen zal hebben om de wallen te Utrecht verder af te maken door de omstandigheid dat de afbraak der muren zeer veel opbracht, en de puin dit jaar bijzonder hoog in prijs is, zoo heb ik, juist in Amersfoort zijnde, in tegenwoordigheid der Heeren Methorst en Ruitenbergh, eens opgenomen hoeveel de afbraak en de boomen, welke vallen moeten, zouden kunnen opbrengen, in vergelijking gebragt met die te Utrecht, en dan zal de afbraak van circa 520 Ned. Ellen lengte, opbrengen de som van f 6000,— a f 7000,—. Het aanleggen geheel in orde in ééne som, met reiskosten en salaris arbeidsloon en plantsoen zal kosten f 5900,—. Mij dacht in het belang van de verfraaiing der stad, en in dat van de arbeidzame klasse, was het mijn pligt UWE Achtb. deze bevinding mede te deelen; daar zulk eene duurte in de puin welligt nimmer weer zal komen...

Stadsplattegrond van Amersfoort door D. J. Thomkins uit 1846.

De wandeling voltooid

In het voorjaar van 1843 heeft de gedaanteverwisseling, waaraan in 1829 was begonnen, zich definitief voltrokken⁵¹⁾. De wandeling was gesloten, zij het niet volledig. Het kleine stuk langs Achter de Kamp en het gedeelte tussen de Kamppoort en de Koningspoort zijn nooit geheel voltooid. De aanwezige looierij, de bedrijfjes achter de muur van de tegenwoordige Annastraat en de hooibergen moeten te grote belemmeringen zijn geweest. De rondwandeling behoefde echter niet te worden afgebroken. De plattegrond van Thomkins van 1846 laat zien hoe het pad ter hoogte van de Flierbeek stadinwaarts werd geleid, precies zoals dat in 1970 nog was. Wel moest de Kamp worden overgestoken. Tussen het accijnshuis rechts, en de toenmalige Zogstraat links, door. Men kon kiezen tussen het benedenpad, de tegenwoordige Annastraat, en bovenlangs over de wal, een situatie die ook nu nog bestaat.

Koning Willem II

Bij missive van 17 december 1844⁵²⁾ krijgen, door tussenkomst van Gedeputeerde Staten van Utrecht, 'Burgemeester en Wethouders der Stad Amersfoort', het bericht dat 'Z.M. goedgevonden heeft stellig te verklaren dat het Hoogdeszelfs wil is dat voortaan nergens waar poorten of wallen aanwezig zijn de amotie daarvan plaatshebben'. Dit naar aanleiding van een verzoek in die richting van Wijk bij Duurstede. De maatregel kwam voor Amersfoort enigszins als mosterd na de maaltijd. De gedaanteverwisseling had zich inmiddels voltrokken. In 1856⁵³⁾ werd overigens de beschikking alweer herroepen. Heeft dit oponthoud de afbraakplannen toch iets getemperd en danken wij daaraan onder andere de Koppelpoort⁵⁴⁾? Wie zal het zeggen?

Van muur tot wandeling

1822	4 maart	Aan de muur bij de Slijkpoort wordt schade geconstateerd, het maken van wandelingen komt ter sprake.
1828	19 februari	Het formeren van een raadscommissie die moet bekijken op welke manier een gedeelte van de stadswal kan worden veranderd in stadswandeling.
1829	augustus	Er wordt onder H. van Lunteren begonnen met het afbreken van de muur tussen de Kleine Koppelpoort en de Utrechtse poort.
	5 september	De commissie acht het gewenst om de wandeling uit te breiden tot aan de Slijkpoort.
	6 september	Van Lunteren dient een aanvullend plan in voor het gedeelte tussen de Utrechtse poort en de Slijkpoort.
1830	maart	Van Lunteren is bezig met het aanbrengen van de beplanting (tot de Utrechtse poort).
	mei	Beëindiging van dit werk.
	najaar	De commissie laat, wellicht in eigen beheer, de muur tussen de Utrechtse- en de Slijkpoort afbreken.
1831	16 maart	De commissie stelt voor de muur aan de oostkant van de Slijkpoort en de muur langs het St. Janskerkhof af te breken, één en ander in samenhang met de bouw van stallen.
	voorjaar	Het beplanten (in eigen beheer?) van het plantsoen tussen de Utrechtse- en de Slijkpoort.
	juni-juli	Afbraak van de Slijkpoort door Van Lunteren.
	9 juli	Besluit om ook de St. Andriespoort af te breken.
	9 augustus	Besluit om de muur vanaf de Slijkpoort in oostelijke richting, tot aan de Zwaandijkstoren en desnoods iets verder, te slopen.
1835	26 februari	Besluit om de Utrechtse poort, mogelijk de overblijfselen daarvan, af te breken.
1836	6 december	Zocher krijgt een opdracht om het gedeelte tussen de Grote Haag en de Kamppoort te plantsoeneren.
1837	winter	Afbraak van de muur tussen de Kleine Haag en de Andriespoort.
	13 mei	Monnikendam 'moet blijven'.
	1 juni	Het nieuwe 'Reglement op de openbare wandelingen' wordt goedgekeurd.
	7 december	Besluit om de Kamppoort te slopen.
1839	19 november	Besluit om het buitenste gedeelte van de Bloemendalse poort af te breken.
1840	22 december	Besluit tot het maken van een plan voor de wandeling tussen de Koningspoort en de Koppelpoort.
1841	21 oktober	Voorstel van Zocher om de wandeling te voltooien.
1842	8 januari	Besluit om de muur tussen de Koningspoort en de Koppelpoort af te breken.
	15 december	Zocher krijgt het 'opzigt' voor het laatste gedeelte.
1843	voorjaar	Plantsoenering van de wandeling tussen de Koningspoort en de Koppelpoort.

Het Plantsoen ter hoogte van Mariënhof een honderd jaar na de aanleg.

Noten

1. Elisabeth Cremers, Fred Kaaij en Clemens M. Steenberg, *Bolwerken als stadsparken* (Delft 1981), blz. 61.
2. idem, blz. 95.
3. L. Vroom en B. Uittenhout, *De Bolwerken van Haarlem, veranderingen tijdens de 19e en 20e eeuw*, in *Haarlem-Jaarboek 1980* (Haarlem 1981), blz. 37.
4. De 'Zocher' van 1821 is J. D. Zocher jr. De familie van architecten kent drie bekende generaties: de vader: J. D. Zocher sr. (1763-1817), de al eerder genoemde zoon: J. D. Zocher jr. (1791-1870) en de kleinzoon L. P. Zocher (1820-1915). De Zochers waren afkomstig uit Saksen. Senior trouwde met de dochter van tuinarchitect J. G. Michaël. Hij leerde bij zijn schoonvader het vak en was rond 1800 een man van naam. Junior kreeg, op zijn beurt, de opleiding van zijn vader. Hij werd in de gelegenheid gesteld studiereizen te maken naar Frankrijk, Italië en Engeland. L. P. Zocher, de laatste architect/tuinarchitect werd eveneens door zijn vader geschoold en deed later veel met hem samen. (Naar *Wonen TA/BK*, 9/10, mei 1977).
5. A. L. Becker-Jordens e.a., *Wandelingen van Jan David Zocher in Utrecht 1829-1861* (catalogus van een tentoonstelling in het Gemeentelijk Archief te Utrecht, 1973), blz. 22.

6. Eerste kadastrale kaart, gemeten omstreeks 1826 door Slits.
7. Jaarlijks verslag der Gemeente Amersfoort 1822. Gemeentelijk Archief, Amersfoort.
8. De Slijkpoort stond aan het einde van de Slijkstraat, tegenwoordig de Arnhemsestraat.
9. Raadsnotulen 11 februari 1826-11, Gem. Arch. Amersfoort.
10. Raadsnotulen 4 maart 1822-11.
11. Raadsnotulen 19 februari 1828-5.
12. Plantsoen deel I, stukken betreffende de stadswallen, door Pull ondertekende nota van de commissie. Gem. Arch. Amersfoort.
13. Ter vergelijking: het dagloon van een arbeider bedroeg in die tijd f 1,—.
14. De kaart van Thomkins van 1846 geeft de plaats aan van dit exercitieveld: buiten de stad, ten noorden van de Utrechtse poort.
15. Plantsoen deel I, door Pull ondertekende nota van de commissie, gedateerd 5 september 1829.
16. Hendrik van Lunteren werd gedoopt in Doorn op 15 oktober 1780, was architect en tuinarchitect, had een kwekerij, woonde in een huis aan de Servetstraat in Utrecht en overleed in die stad in 1848 (vriendelijk medegedeeld door R. de Vries van het Gemeentearchief te Utrecht).

17. Plantsoen deel I, gedateerd 6 september 1829 en ondertekend door H. V. Lunteren.
18. Idem, nota gedateerd 12 september 1829 en ondertekend door A. W. Scheltus.
19. Raadsnotulen 12 september 1829-2.
20. Plantsoen deel I.
21. Raadsnotulen 30 maart 1830-5 en 27 april 1830-1 en 2.
22. Plantsoen deel I, kostenoverzicht, niet gedateerd.
23. Raadsnotulen 27 juli 1830-9.
24. Raadsnotulen 18 augustus 1830: 1.
25. Raadsnotulen, in 1831: 1 juni 3-d, 11 juni 3 en 5, 14 juni-4, 27 juni, 29 juni-2, 9 juli 3 en 6, 9 augustus-11, 10 september-7 en 8, 25 oktober-11 en 29 november-7.
26. Plantsoen deel I, 'Nota van Steenen', gedateerd 10 augustus 1831 en ondertekend door H. van Lunteren.
27. De Zwaandijkstoren moet, naar blijkt uit de notulen van 9 augustus 1831 en de kadastrale kaart van 1826, hebben gestaan bij de uitmonding van de Grote Haag aan de stadswal.
28. Raadsnotulen 15 maart 1832-5.
29. Raadsnotulen 26 februari 1835-7.
30. J. Hovy, *Amersfoort in prent* (Zaltbommel, 1975), blz. 136.
31. Raadsnotulen 6 januari 1836-15.
32. Raadsnotulen 26 september 1837-89.
33. Raadsnotulen 6 januari 1836-10.
34. Raadsnotulen 19 april 1836-66.
35. Raadsnotulen 28 september 1836-121.
36. Raadsnotulen 27 oktober 1836-137.
37. Plantsoen deel I N 915, gedateerd 3 november 1836.
38. Plantsoen deel I N 1021, gedateerd 7 december 1836.
39. Raadsnotulen 1 december 1836-159.
40. Raadsnotulen 13 mei 1837-48.
41. Raadsnotulen 17 augustus 1837-83.
42. Raadsnotulen 7 december 1837-104.
43. Raadsnotulen 18 juli 1838-39.
44. Raadsnotulen 19 november 1839-60.
45. Raadsnotulen 7 april 1840-53 en 10 november 1840-99.
46. Raadsnotulen 22 december 1840-114.
47. Plantsoen deel I, 25 oktober 1841 N 672.
48. Raadsnotulen 8 januari 1842-3.
49. Raadsnotulen 13 april 1842-28.
50. Raadsnotulen 8 december 1842-87 en 15 december 1842-95.
51. Jaarlijks verslag der Gemeente Amersfoort 1843 (Waterstaat, openbare werken en Communicatiën).
52. Plantsoen deel I, Not. 17 december 1844 No. 5.
53. Plantsoen deel I, Not. 28 augustus 1856 No. 2.
54. Zie over de ontwikkelingen die zouden leiden tot de restauratie van de Koppelpoort, *Flehite* (1981) 3, blz. 44-51.

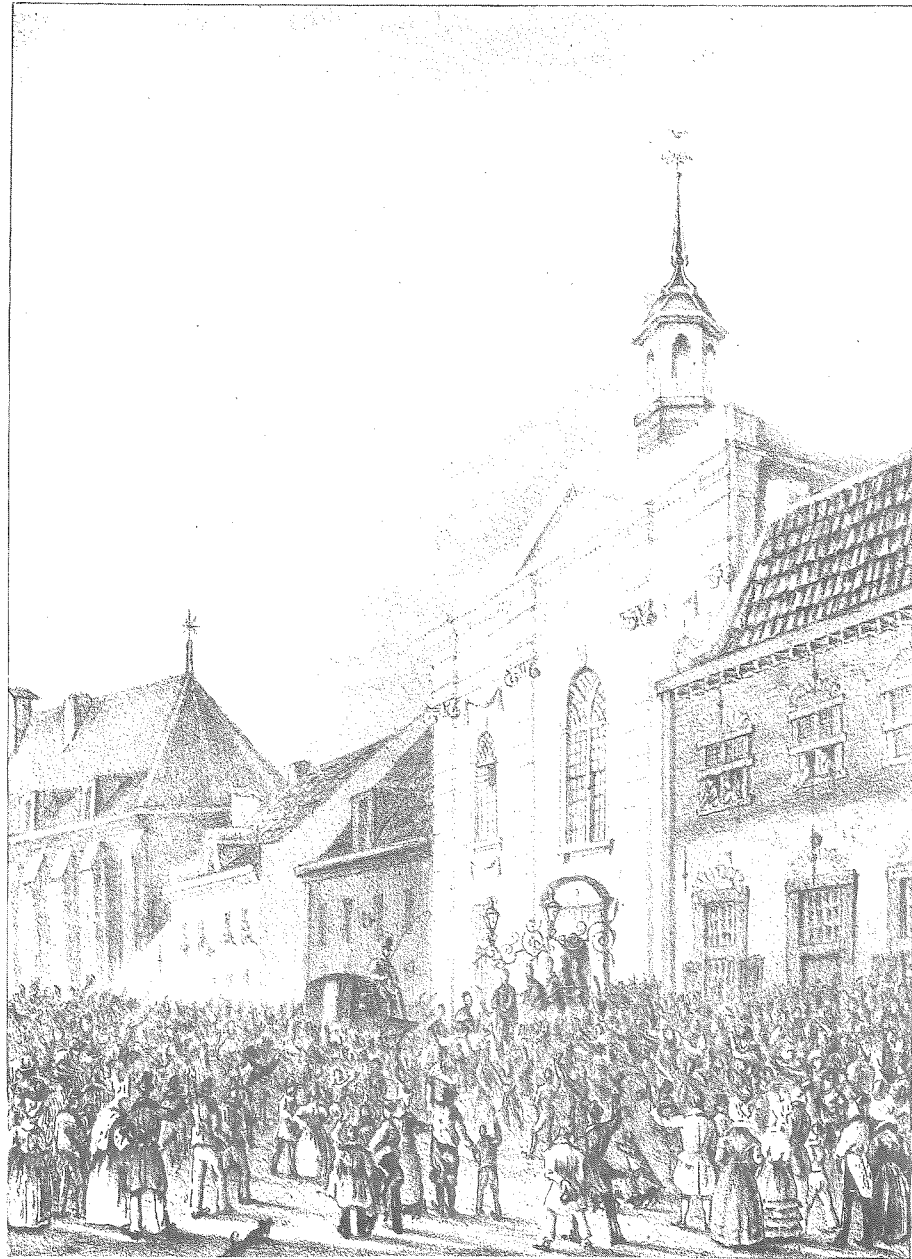
In Monumenten, uitgave van de Stichting 'Monumenten', jrg. 3, nr. 9 (1982), p. 6-11, schrijft C. van den Braber over *De restauratie van het Observantenklooster te Amersfoort*, bevattende mede beknopte overzichten van de geschiedenis van het gebouw, het archeologisch onderzoek aldaar, de afbraakplannen die niet doorgingen enz. Een handige samenvatting, fraai geïllustreerd. De tekst is ook afzonderlijk als folder verschenen.

Over een andere restauratie, die van de kerk van Sint Franciscus Xaverius aan 't Zand te Amersfoort, handelt de *Zandloper extra, met 'restauratie-informatie' bij gelegenheid van de ingebruikneming van de gerestaureerde St. Franciscus Xaveriuskerk te Amersfoort, oktober 1982*. Zoals wij in vorige afleveringen van onze Kroniek reeds vermeldden houdt dit wekelijks bulletin van de KRO-omroep parochie de belangstellenden en medelevenenden geregeld op de hoogte van de vorderingen van dit herstelwerk. Thans wordt alle informatie nog eens samengevat en tevens worden mededelingen gedaan over de toekomstige bestemming en het programma van de festiviteiten ter gelegenheid van de opening.

Het *Jaarverslag 1981* van de *Stichting Historisch Boerderij-onderzoek* bevat gegevens over nederzittingsonderzoek Hamersveld (gemeente Leusden), met kaarten en profielen (p. 10-13).

In Heemschut, jrg. 59, nr. 9 (1982), wordt opmerkelijk gemaakt op de 17de-eeuwse *'Brouwerij'*, sedert 1762 verbonden aan het *Zeister Slot*. De laatste Nederlandse slotbrouwerij, thans eigendom van de Evangelische Broedergemeente, heeft dringend restauratie en... een nieuwe bestemming nodig. Belangstellenden worden opgeroepen, zich met het Bureau Voorlichting der gemeente Zeist (tel. 03404-87296) in verbinding te stellen. Door de gemeente Zeist is ook een speciale brochure met uitgebreide informatie over dit gebouw uitgebracht.

Een belangrijk werk is wederom in de Stichtse Historische Reeks, als nr. 7, uitgekomen: Guus J. Borger, *Staat van land en water: provinciale waterstaat van Utrecht 1882-1982* (Zutphen, De Walburg Pers,

De kerk van Franciscus Xaverius aan 't Zand in 1834.

1982, ISBN 906011.137.0, f 49,50), een jubileumboek dus. Het spreekt vanzelf dat ook over onze streek talrijke gegevens te vinden zijn. Men raadplege daartoe het Register van aardrijkskundige namen en

vergete daarbij niet trefwoorden als Eem, Vallei(kanaal) e.d.m. Het boek is, zoals gebruikelijk bij deze reeks, smakelijk uitgevoerd en van mooie foto's en duidelijke kaartjes voorzien.

Natuur, landschap en milieu van Amersfoort, afl. 3 (januari 1982), een uitgave van deze gemeente, bevat een onderzoekverslag door G. M. Dirkse, J. W. van Vliet en V. van Laar over *Bladmossen op betonnen wegpalen tussen Amersfoort en Hoogland* (13 p.), met afbeeldingen, kaartjes, tabellen en grafieken. De verspreiding van deze periodieke uitgave geschiedt door de afd. Welzijnszaken op het stadhuis.

In de Nederlandsche Leeuw, jrg. 99, nr. 7 (1982), kol. 304, vraagt dr. H. J. Pabbruwe, te Luxemburg, mede namens drs. J. Heniger, te Utrecht, om inlichtingen omtrent de wetenschappelijke nalatenschap van Robbertus Padbrugge, med. dr., (Parijs 1637 — Amersfoort 1703), die een belangrijke rol speelde in de Verenigde Oostindische Compagnie en het Aziatisch natuuronderzoek. Hij stamde uit een bekende Amersfoortse regentenfamilie. Zelf was hij 1694-1703 raadslid aldaar.

Over de liefdadige instelling De Armen de Poth te Amersfoort zijn wij naar verhouding redelijk goed ingelicht. Ik noem slechts het boek van Van der Leeuw, gebaseerd op het archief van genoemde stichting, en het 'Poth-nummer' van ons blad, VI, nr. 4 (1974), dat ook in de vorm van een publikatie van de stichting zelf verscheen. Maar hoe het nu in bijzonderheden met de uitdelingen aan behoeftigen was gesteld, komt in deze publikaties niet tot uiting. Het is dan ook zeer toe te juichen dat R. Bisschop in zijn verhandeling *Armenzorg door de stichting 'De Armen de Poth' te Amersfoort, 1562-1583* (MO-scriptie, Zwolle 1981/2; begeleider R. M. Kemperink) deze kwestie voor genoemde periode aan de hand van rentmeesters- en dispensiersrekeningen uit het archief van De Poth zo goed mogelijk heeft gereconstrueerd. Deze zowel naar uiterlijk als naar inhoud voortreffelijk verzorgde publikatie geeft, na een overzicht van de geschiedenis der instelling, een gedetailleerde uiteenzetting van de inkomsten en uitdelingen, toegelicht met tabellen en grafieken. Maar tevens worden deze feiten in verband gebracht met de economische ontwikkeling en tijdsgeschiedenis der stad. Wij leren er ook uit, hoe in die tijd precies de administratie der stichting werkte. Door dit werkstuk is onze kennis van de armenzorg te Amersfoort in de 16de eeuw wezenlijk verrijkt. J. H.

Jordanus Hoorn

Het ligt in de bedoeling om eind 1983 een tentoonstelling over het leven en werk van de bekende Amersfoortse kunstenaar Jordanus Hoorn (1753-1833) te organiseren ter gelegenheid van het feit dat hij dan 150 jaar geleden overleed. Wanneer er onder de lezers van dit blad personen zijn die op de hoogte zijn met de verblijfplaats van werk van Jordanus Hoorn, zouden wij dit graag vernemen.

Stichtse Historische Reeks

Onlangs verschenen weer twee delen in de Stichtse Historische Reeks. Deel 6 is een handelsuitgave van het proefschrift van F. Doeleman, getiteld *De heerschappij van de proost van St. Jan in de middeleeuwen 1085-1594*. Deze wat wijdse aanduiding wordt in de ondertitel nader gepreciseerd. 'Een rechtshistorische studie van de institutionele aard van een hoge heerlijkheid in het veen van Wilnis, Mijdrecht, Tamen, Kudelstaart en Zevenhoven in het grensgebied van Holland en het Nedersticht, alsmede in Achtienhoven'. Uit dit bezit vloeiden tal van conflicten voort met o.m. de graaf van Holland, de bisschop van Utrecht en met name de Habsburgse landsheren, waarover de auteur tal van nieuwe en interessante gegevens aan het licht heeft gebracht. 200 blz., geïll., prijs f 36,—, ISBN 906011.089.7. Deel 7 Guus J. Borger, *Staat van land en water* wordt signaleerd in de 'Kroniek'. Gaarne willen wij er nog eens op wijzen dat u de doelstellingen van de Stichtse Historische Reeks — het jaarlijks publiceren van een boek of monografie over een onderwerp, dat in de ruimste zin van het woord betrekking heeft op de geschiedenis van Utrecht of een plaats of deel van deze provincie — kunt steunen door begunstiger te worden voor tenminste f 25,— per jaar (giro 3542557 t.n.v. penningmeester stichting Stichtse Historische Reeks Utrecht).

Tentoonstellingen

Rond een veelluik, geschilderd door Evert Thielen

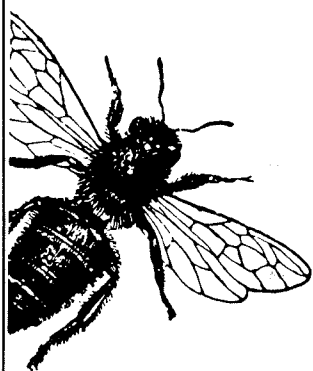
5 februari t/m 13 maart
De schilder Evert Thielen (geboren 1954) maakte een veelluik met als thema: de schilderkunst. Hij deed dit op de manier waarop ook een middeleeuwse schilder dit gedaan zou hebben. Op deze (educatieve) tentoonstelling wordt aan de hand van foto's en voorwerpen het gehele wordingsproces en alles wat daar mee samenhang getoond. Het eindresultaat — het veelluik — is natuurlijk ook te zien. Er is een catalogus van deze tentoonstelling.

Utrechtse bodebussen

5 februari t/m 13 maart
In de middeleeuwen brachten bodes berichten over in speciale bussen. Dit voorwerp evolueerde tot een veelal zilveren onderscheidingsteken van bodes van gemeenten, waterschappen, ambachtsgilden e.d. Ruim 40 van deze bodebussen, meest uit de 17de en de 18de eeuw worden op deze expositie getoond. Er is een catalogus van deze tentoonstelling.

Jan Cock Blomhoff (1779-1853)

Van Deshima naar Amersfoort
26 maart t/m 15 mei
Een hoogtepunt in Blomhoff's carrière was zeker zijn 12-jarig verblijf op het Japanse eiland Deshima. Via de Nederlanders daar liep het enige contact dat de Japanners met de buitenwereld onderhielden. Behalve aan het leven van Cock Blomhoff, die zijn laatste jaren doorbracht op het landgoed Birkhoven bij Amersfoort, wordt aandacht besteed aan diens omvangrijke verzameling, die hij in Japan bijeenbracht en die goeddeels behouden is gebleven.

**Alleen
een bij
bouwt beter
dan
Heiligers | Amersfoort**

Wie een medicijnkastje heeft, zet er Norit in

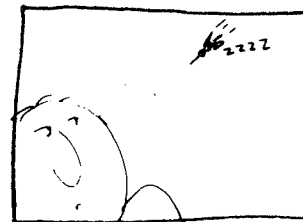

Norit is een vertrouwd middel bij maag- en darmstoornissen. Bovendien kan Norit levensreddend zijn bij vergiftigingsgevallen. Het hoort in elk medicijnkastje thuis. Norit b e h o u d t zijn heilzame kracht. Vraag Norit aan Uw apotheker of drogist.

NORIT

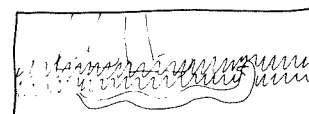
De AGO verzekert tegen:

Aalmoezen
aanstekelijke griep-
patiënten

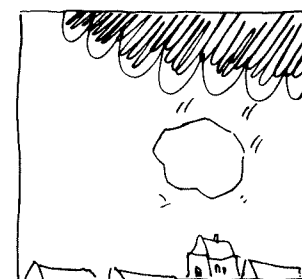
**aanvallende malaria-
muskieten**

aanvallende reebokken
aanvaringen
aanzwellende storm
aardigheidjes van
practical jokers
abusievelijk links
afslaande legertrucs
abuizen
achteromkijkende stuurlui
achteruitrijdende
tractoren

addertjes (onder 't gras)
afbrekende bruggehoofden
afdankertjes
afdrijvende waarde-
papieren
aftandse asfaltweggetjes
alligators
almaar moeten vragen
andere auto's
andere schepen
andermans onkunde
armoe op de oude dag
averij

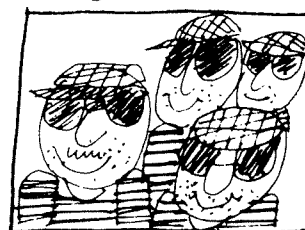
Bacillen en bacteriën
bakfietsen met
ondeugdelijke remmen
bedorven viskockjes
beginnelingen op de weg
Bello de hond van de
buren
beren
besmette appeltjes
beten van de brilslang
betuttelen
bijtende bouviërs
bijziende discuswerpers
blunderen
Boris Boef
boterzachte bermen
brand

**buitengewoon grote
hagelstenen**

Cacteeën op stoelzittingen
catastrofaal manœuvreren
met glaswerk
chauvinistische supporters
chirurgische ingrepen
colonnes rode mieren
cypse katten op
vierbaanswegen

**Dankbare sint-bernards-
honden**
debuterende behangers
demarrerende fietsen-
dieven
derderangs klusjesmensen
desastreus optredende
zeeëgels

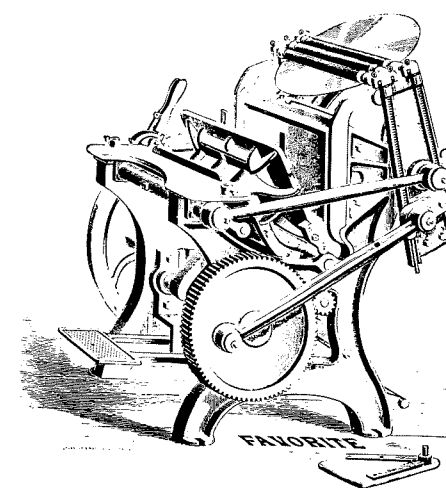
De Zware Jongens
dichtklappende deuren
diepe ravijnen
diepe armoede
dinges
doelbewuste everzwijnen
domme dingen
doorgaand verkeer
door rood licht lopen
van je hond
driedubbel overgehaalde
kwajongensstreken

(Voor de volledige lijst
verwijzen wij u naar uw
assurantie-adviseur.)

ago
verzekeringen

**zo'n drukpers
vindt u nog bij ons,**

als museumstuk...

Wij zijn erg
blij met dat
oude drukpersje.
't Doet ons
terugdenken
aan die tijden,
van vakmanschap.
Dat vakmanschap hebben we nog, want ook
vandaag-de-dag besteden we alle aandacht aan
het werk, dat onze opdrachtgevers ons toevertrouwen.
De persen zien er nu anders uit...
Ons kwaliteitsgevoel is gebleven.

**bv drukkerij g. j. van amerongen
nederlandse screendrukindustrie bv**

amsterdamseweg 59 amersfoort
tel. 033-16349

De AGO verzekert alles (en nog wat).

